

Scheppernek mindezt nem mondták el. A valamennyire még mindig tájékozott Grittitől csak annyit tudott meg, hogy Ferencet ki lehetne elégíteni azzal, ha fia megkapná a milánói hercegséget és Toscanából királyságot kerekítenének részére.⁶⁶

A velencei óvatos volt; nem akarta, hogy a szálak felesleges módon itt is összekuszálódjanak. Vigyázott arra, hogy a császár követét ne uszítsa Ferenc ellen. A francia követeléseket is, most már nem azzal a szándékkal árulta el, hogy a császár és a szultán között segítse elő a békekötést, hanem ellenkezőleg azért, hogy a császár a Ferenczel létesíthető kompromisszum révén olyan helyzetbe jusson, amelyben — már akár francia segítséggel, akár csak Franciaország felől biztonságban — a török ellen támadhasson.

Nem tudni —: Schepper megértette-e ezt a szövevényes okoskodást, s ha igen, mennyire értékelte. Számára a helyzet azt jelentette, hogy „nincsen sem béke, sem háború“ s azzal vigasztalta magát, hogy „ha a törökök Barbarossa flottáját a császáriak ellen küldik — Károly sem alszik.“⁶⁷

Mindaz, amit Schepper a magyar kérdéstről hallott, csak arról győzte meg, hogy „a szultán Magyarországot a magáénak tekinti és ott rövidesen más rendet teremt, ha csak a Habsburg-fivérek még idejében elébe nem vágnak“. A Ferdinándtól kapott megbízás dolgában a jószemű elzászi mindössze ennek a felismerését vitte magával Konstantinápolyból.⁶⁸

ÖTÖDIK FEJEZET

EXIT GRITTI

A Habsburg-fivérek békepróbálkozásából nem maradt csak egyetlen pozitívum, az a szál, amelyből az egész kiindult —: Gritti megbízása, hogy tegyen rendet János és Ferdinánd között.

A szultán kijelentései után többé nem lehetett kétséges, hogy Grittinek a portától szigorúan kötött marsrutája van. Felhatalmazása csak arra szól, hogy kitűzze a határokat a két viszálykodó fejedelem között, mégpedig minden részrehajlás nélkül, a II. Lajos király életében fennállott birtokállapot alapján.

Ez azt jelentette volna, hogy Ferdinánd a nyugati országrészből — talán az egyetlen Kőszeg kivételével — nem tarthatott volna meg semmit.

Gritti bizony nem így képzelte el ezt a missziót!

Nem szerette a magyarokat. Tudta, hogy gyűlölik. Jánostól, aki kinevezte maga mellé az ország kormányzó-jává, mindent megkapott. Hacsak nem gondolt arra, hogy erőszakkal magának szerzi meg az országot, — barátságos úton további javakra és előnyökre itt már aligha számíthatott.

A Habsburgok oldalán még volt keresnivaló. De azzal tisztában volt, hogy a magyar kérdést csak akkor lehet — már annyira, amennyire — Ferdinánd szájaíze szerint rendezni, ha béke van a császár és a szultán között és ha a

portának az az érdeke, hogy ezt a békét a perzsa háború alatt lehetőleg ne zavarja semmi. A béke fenntartása sok mindent elbírt volna, ennek a köpenyege alatt sok mindent Ferdinánd kezére lehetett volna játszani.

Eredetileg erre épült Gritti egész számítása. 1533 nyarán még remélte, hogy sikerülni fog nyélbeütni a békét. Ezért mondta akkor, hogy csak bízzék Ferdinánd benne és az ő jó szolgálataiban.¹ Még a követek ajánlatairól sem akart hallani. „Majd megegyeznek ők Ferdinánddal ketten, szemtől-szembe.”²

Ezért buzgólkodott annyit a békekötés körül s ezért iparkodott mindent megtenni, hogy Barbarossa hadi vállalkozását — amennyire tőle tellett — elgáncsolja.³ Talán túl is az észszerűség mértékén, mert segíteni nem tudott, de hitelét a portán elvesztette s megerősítette azt a gyanút, hogy összejátszik a császáriakkal.

Ezért fogták szigorú ellenőrzés alá s ezért kellemtlenkedtek neki a vám- és adóbevételek elszámolása körül, ami helyzetét anyagiakban is megrendítette.⁴

Megbízását a János és Ferdinánd közti viták elintézésére nyilván csak azért nem vonták vissza, mert a szultán becsületből nem akart változtatni azon, amit megígért. A portán nagyra voltak azzal, hogy a szultán egyszer kimondott szava szent.⁵

A megváltozott viszonyok között azonban ez a megbízás értéktelenné vált Gritti kezében; olyan eszközzé, amivel már semmit sem lehetett kezdeni.

Mégis — szorult helyzetében — most már nem fordulhatott vissza. Meg kellett maradnia azon az oldalon, ahová bizalmas ígéretekkel elszegődött. Az elkeseredés is ide sodorta és a bosszúvágy az elszenvedett megaláztatásokért.

Számításai ugyan felborultak, de a tisztánlátás azért nem hagyta el.

Jól tudta, hogy a magyar kérdés a császárság és az ozmán birodalom közötti latens ellentét függvénye, amelyet csak akkor lehet nyugvópontra hozni, ha előbb ezt az ellentétet rendezik — vagy békésen, vagy fegyveres erővel. E nélkül minden csak gyermekes próbálkozás és szemfényvesztés.

Ha a Habsburgok ki akarják terjesztetni hatalmukat Magyarországra, akkor ennek vagy a császár és a szultán közötti békekötésben kell árát adni, vagy meg kell érte verekedni. Más mód nincsen. A politikai uralom az ellentétes erőtevézők kiegyenlítésén fordul meg. Áldozatot kell érte hozni vagy kockázatot kell vállalni, mesterkedéssel kiügyeskedni nem lehet.

A későbbi következmények megmutatták, hogy a velencei diagnózisa tökéletesen helyes volt.

Az adott körülmények között csak két tanácsot adhattott volna Scheppernek. Vagy azt, hogy Ferdinánd a töréntek után most már hagyjon fel minden kísérletezéssel és elégedjék meg azzal, ami Magyarországból a kezén van. Vagy azt, hogy a császár támadjon a török birodalomra és zúzza össze, amíg a perzsa háború erre kedvező alkalmat kínál.

Gritti vérmesebb és szenvedélyesebb volt annál, sem hogy a két lehetséges tanács közül az elsőt válassza.

Először kertelve, de aztán mind nyiltabban és mind nagyobb hévvel a második mellé állt.

Már Scheppernél tett első látogatásakor iparkodott megértetni a követtel, hogy — ha talán Magyarország megszerzésére nem is — de megtartására nincsen más mód. Megkérdezte, hogy abban az esetben, ha Ferdinánd kezére kerülne az ország, hogyan tudná a törökkel szemben megvédeni? És amikor a követ, más bölcsesség híján, a határátjárók és szorosok megerősítését emlegette, a velencei megadta a választ is. *Magyarországot csak akkor lehetne megtartani, ha a védekezés helyett a császár megtámadja az*

ozmán birodalmat és elfoglalja fővárosát.⁹ „Sohasem volt erre kedvezőbb alkalom, mint most.“⁷ Csak ki kellene egyezni a francia királlyal és össze kellene fogni Velencével.⁸ A szultán most úgyszólván éppen lehetetlen kívánságokat támaszt a köztársasággal szemben. Ha a keresztény fejedelmek nem használják fel a kínálókozó lehetőséget, önmagukkal együtt veszítik az egész világot.⁹

Ő (Gritti) rá tudná venni — és rá is fogja venni! — Velencét, hogy csatlakozzék a császár vállalkozásához. Ferdinándnak pedig meg tudná mondani, hogyan lehetne egy kardcsapás nélkül elfoglalni Görögországot.¹⁰ Ezzel együtt Kis-Ázsiát is minden nehézség nélkül meg lehetne szerezni. Ott legalább százezer felszabaduló keresztény állana a császáriak mellé. S bőséges volna a hadizsákmány.

Újból és újból azt ismételte, hogy a védekezés helyett a támadásra kell felkészülni, mert ha Károly császár megvárja, amíg a törökök visszajönnek Perzsiából, olyan hatalmas háború zúdul rá, amivel aligha lesz képes megbirkózni.¹¹

A bosszú és az érvényesülés vágya szárnyakat adott a kalandor képzetének. Már-már látta az egyesült császári és velencei flottát, amely — kihasználva Barbarossa távollétét az afrikai partoknál — könnyűszerrel birtokba veszi a Hellespontus gyenge erődítményeit és a védtelen Konstantinápolyra támad.

A tagadhatatlanul grandiózus terv révületében fanatikusan ismételte, hogy a császárnak és a kereszténységnek nem lehet más célja, mint a török főváros elfoglalása.¹² Úgy látszik, azt hitte, ez éppen úgy tönkretenné az ozmán hatalmat, mint amikor az ellenség fejét veszik.

De azzal Gritti is tisztában volt, hogy ehhez a hadivállalkozáshoz előbb meg kellene szüntetni az ellentéteket a kereszténységben belül —: a császárnak meg kellene alkudnia a francia királlyal.

A politikai konstelláció sajátossága hozta magával, hogy két ellentétes pólusról —: a szultán és újdonsült ellensége, Gritti, egyformán azt tanácsolták a császárnak, béküljön meg a francia királlyal.

A szultán persze — a nélkül, hogy erre ráeszmélt volna — a maga érdekei ellen adta ezt a tanácsot. Mert ha a császár netalán megfogadja és megalkuszik a franciákkal, a megbékült kereszténység végezhetett volna a törökkel — feltéve, hogy a vállalkozáshoz szükséges erőt a keresztény államok segítségével tényleg sikerül előteremtteni.

Bizonyos, hogy Franciaország volt az a tényező, amely a hatalmi egyensúly mérlegét jobbra vagy balra billentette. Helyzetét még előnyösebbé tette, hogy a politika mesterségében bizonytalanul tapogatózó Törökország a francia diplomácia járószalagjára került.

Sem Bécsben, sem Budán nem tudták, hogy Grittiben — ha jön — már nem kell a szultán mindenható megbízottját látni s az úgynevezett „döntőbíráskodás“ játékát csak azért engedik meg a portán, hogy a szultán szótartó méltóságán ne essék csorba.

Amilyen türelmetlenül várta a velenceit Ferdinánd, olyan aggodalommal néztek érkezése elé Budán. Itt nem arra gyanakodtak, hogy Gritti egy követ fúj a császáriakkal, hanem attól féltek, hogy most majd alkalmat és módot teremt magának az állami főhatalom megszerzésére.

Évek óta sokan beszélték és sokan hitték, hogy a velenceinek tulajdonképpen ez a titkos szándéka. Amikor az ország kormányzója lett, valóban nem egyszer úgy viselkedett, mintha még a király is az ő alattvalója lenne.¹³

János nem nagyon igyekezett elleplezni ezt a szégyenteljes helyzetet. Hitelt adva annak, amit Laski Jeromos sugott be neki,¹⁴ nyílt tanácsulésen azon panaszkodott, hogy a kormányzó az ő helyére tör.¹⁵

Nem csoda, ha a francia politikai hírszolgálat már-már Grittiben látta a leendő magyar királyt.¹⁶ Szerémi is azzal ijesztgette a budai urakat —: „Úgy gondoskodjatok, hogy egyszer a tanácsban a királlyal együtt mindnyájatok fejét veszik, mert a királyi felség szolgálainak legnagyobb része a kormányzóhoz szegődött szolgálatra... s a királynak nincsen annyi magyar vitéze, mint a kormányzó úrnak.“¹⁷

Ezek után érthető, hogy János és hívei nem fogadták örömmel Gritti elindulásának hírért. Már az is gyanús volt, hogy a Havasalföldön át, Erdély felől jön. Valószínűleg azért, hogy maga mellé vegye a mindenre könnyen kapható havasalföldi vajda fegyveres népét és az erdélyi magyar élégedetleneket.

Vajjon valójában milyen szándékok vezették?

Arra most már nem gondolhatott, hogy Ibrahim segítségével magyar területeket játszhasson át Ferdinánd kezére. Az erre vonatkozó bizonytalan ígéretek teljesítése különben is hitvány és olcsó vállalkozássá törpült annak a roppant tervnek a fényében, amely a velencei lelkében lángallobbant.

Az egész kereszténység keresztesháborúja a pogányság ellen! Konstantinápoly felszabadítása — amihez ő, Gritti teremti meg az előfeltételeket! A kalandor szemében immár Magyarország sem volt más, mint egyelőre még hiányzó alkatrészt abban a gépezetben, amit a nagy cél érdekében mozgásba kellene hozni.

Mérhetetlen elbizakodottságában azt hitte, előtte nincsen akadály, megbirkózik minden nehézséggel. Nemcsak arra vállalkozott, hogy a velencei flottát a császár szolgálatába állítja, hogy békét teremtsen a császár és a francia király között — ha kell — hanem arra is, hogy egész Magyarországot a maga hatalmába kerítse s aztán mindazzal az erővel, amit ez az ország jelent, odaáll a császár mellé az ozmán elleni küzdelemben.

Nem sokkal indulása előtt azzal bízta Scheppert —: „ha a császár támadásra gondol, tudja meg előre, hogy még nem remélt helyről is jön majd segítség“. „Azzal az elhatározással indul, — mondta — hogy Magyarországon rendet teremtsen és megzabolázza a nagyfejúeket. Néhányszor már megfenyegette a magyarokat, hogy ha az édes orvosságok nem használnak, majd a keserűekhez folyamodik. Ezt fogja most tenni. Mert, aki uralkodni akar, az ne féljen a vérontástól.“¹⁸

Már korábban eldicsekedett Scheppernek, hogy ő rendelkezik azokkal, akik Magyarországon a szultán zsoldjában állnak. Valami hetven lovagot emlegetett s azt a hat-czer katonát, akiket ott tart a szultán.¹⁹

A magával vitt fegyveres erő mellett nyilván ezekre számított.

Valóban úgy indult Magyarország felé, mint „kígyó a madárfészekre“.

De ott is érezték a veszedelmet. János kétszer is üzent a portára: kérte, hívják vissza Grittit, aki trónjától és életétől akarja megfosztani.²⁰ Állítólag magának a velenceinek is írt, hogy ha már jön, ne Erdély felől, de Belgrádon át jöjjön.

Kétségtelen, hogy fogadására felkészültek. Ezért küldték Czibak Imrét Váradról Erdélybe, hogy szervezze meg előre az ellenállást. Czibak olyan sikeresen teljesítette feladatát, hogy még az oláh vajdát is felpuskázta Gritti ellen. Már a Dunánál ellenségesen fogadták.

Persze az volt Gritti legnagyobb baja, hogy kisszámú és hitvány sereggel jött. Schepper értesülései szerint nem vitt magával csak körülbelül hétszáz lovast és ugyanannyi gyalogost. De ezek sem értek sokat. Amolyan szedett-vedett népség lehetett, konstantinápolyi facér mesterlegények: vargák, tímárok.²¹ Valószínűleg azok közül, akiket a török hatóságok ebben az időben azért fogdostak össze, hogy a

gályákra vigyék őket. Ehelyett mégis szívesebben mentek „protectorukkal“ akármilyen kalandos útra.

Talán más lett volna Gritti vállalkozásának a sorsa, ha a szultán rendes katonaságot ad melléje, vagy ha a velencei pénzügyei éppen akkor nem lettek volna olyan ziláltak és hadviselt fegyvereseket tudott volna zsoldjába fogadni.

Nem sokat változtatott a helyzeten az az erő, amit a velencei sikerére spekuláló magyar urak, Dóczy János, Batthyány Orbán, Penesich Gáspár²² és amit Budáról fia: Antal hozott eléje.²³

Mindent összevéve: maroknyi sereg, amivel még nagyobb szerencse mellett sem lehetett volna semmit kezdeni a bizalmatlan, nyugtalan és ugrásra kész erdélyiekkel szemben.

„Aki uralkodni akar, annak nem szabad félnie a vérontástól“ — mondta a velencei, mintha Machiavellitől tanulta volna. Arra nem gondolt, hogy a kiontott vér sikossá teszi a talajt —: ember legyen és ereje legyen, aki megáll rajta!

Közömbös, hogy része volt-e Czibak meggyilkolásában; hogy az ő parancsára végeztek-e vele vagy sem? Ez a gyilkosság, mint valami riadó, egyszerre mindenkit fegyverbe állított ellene.

Azoknak, akik féltették tőle az ország sorsát és a magukét is — csak ez kellett. Most már megvolt az ok, amiért útját kellett állni; most már volt valami, amit meg kellett torolni.

Hiába kért segítséget János királytól, aki aránylag kicsiny seregével Váradnál állt és — szokása szerint — várt.

Hiába a moldvai vajdától, aki megérkezett ugyan csapatával — de ellene fordult.

Egyszerre ott találta magát, távol a szultántól, akit elárult, távol a császártól, aki mellé akart szegődni, egy ki-

csiny erdélyi város piacterén, úgyszólván egyedül, mert az utolsó pillanatban még magyar „hívei“ is cserben hagyták.

Úgy végeztek vele, mint a verembe esett farkassal szokás. A sáros medgyesi országúton kilobbant a kalandos, nagyigényű élet. Vajjon — ha minden másként történik — energiájának és fantáziájának tüze fel tudta volna-e gyújtani a császár akaratát, hogy Tunisz helyett Konstantinápoly ellen vonuljon?

A medgyesi szent ferencrendi kolostorban a zseniális kalandor meggyalázott holttestével együtt örökre eltemették azt a merész gondolatot, hogy amíg a szultán messze Perzsiában jár, az összefogott keresztény erők kiverhetnék az ozmán hatalom őreit nemcsak a Duna tájáról, nemcsak Görögországból, de talán a Boszporusz partjáról is!

2.

Amit Gritti életében nem tudott elérni, azt halálával mégis felidézte, legalább annyiban, hogy a rajta végrehajtott halálos ítélet Magyarország ügyének némileg más fordulatot adott.

János és a porta viszonya módosult.

Ez a viszony ugyan sohasem volt bensőséges, még egészen őszinte sem — Jánost nyilván nem becsülték sokra a portán — de Gritti halála után egészen annak a félelemnek az árnyékába került, amely sokáig aggasztotta Zápolyát, hogy a szultán rajta fogja megbosszulni megbízottjának kivégzését.

Ez a félelem hajtotta Jánost arra, hogy Ferdinánddal szemben engedékenyebb legyen.

Ferdinánd viszont — annyi keserves csalódás után — azt hitte, hogy a velencei megöletése nem remélt előnyös helyzetbe hozza Jánossal szemben a portán. Most ismét

megduzzadt reményekkel várt és követelődött, amitől a sikertelen portai követjárások már-már elvették a kedvét.

Váratlan, a hatalmi viszonyokkal össze nem függő események így változtathatnak a politikai konstelláción. Valójában nem a tényleges *helyzet*, hanem azon a *képen*; amit a mindenkori helyzetről a cselekvő politikus önmagának alkot. Nem azon, ami van, hanem azon, amit a helyzetből kiolvas az, akinek cselekednie kell. A fejlemények szempontjából ez éppen olyan jelentőségteljes lehet, mintha a tények világában következett volna be változás.

A kérdés éppen az —: vajjon megtörténének melegeben, vagyis addig, amíg hatása még aktuális, le tudjuk-e mérni egy-egy esemény valódi jelentőségét?

Emócióinkon —: félelmünkön és aggodalmainkon vagy reménységeinken át, bizonyára nem. A gyáva szemében minden ijesztő, a hazardőrnek minden szárnyakat ad. A megítélés legbiztosabb mértéke mégis csak az, ha azt nézzük, vajjon az, ami történt: módosított-e az erőviszonyokon s ha igen, hozott-e olyan változást, amelyhez ok-szerűen alkalmazkodnunk kell. És — ami mindennél fontosabb — vajjon gyakorlatilag, a szó pragmatikus értelmében tudunk-e úgy alkalmazkodni a valóságos vagy elképzelt változáshoz, ahogyan, nagyobb kockázat nélkül, érdekeink biztosításának megfelelően.

Ott, ahol a hatalmi viszonyok alakulásáról és nem személyi intrikákról van szó, a „jutalom“-nak és a „büntetés“-nek nincsen szerepe. A bosszú éppen olyan kevésbé politikai fogalom, mint a hála.

A rendelkezésére álló erőkkkel a legönkényesebben diszponáló diktátor is nagyon meg fogja gondolni, hogy olyankor, amikor *valóban* döntő kérdésekről van szó, engedjen-e indulatainak, avagy elsősorban a lehetőségeket, a valószínűségeket, azaz az erők adott és lemérhető viszonyát nézze. És azt: vajjon elhatározása milyen erők mozgósítását tenné

szükségessé és az elhatározás sikeres végrehajtása milyen eredménnyel járna.

Minden olyan elhatározás, amit *nem* lehet cselekvéssé váltani — akármilyen ravasz spekuláció vagy gyáva megalkuvás eredménye legyen is — csak felesleges zsákutcába vezet, ahonnan nincsen tovább.

A megkívánt és valóban meghozható áldozat s a várható előny mérlegén dől el minden igazi politikai elhatározás, amely megérdemli ezt a nevet. Az államok között, a hatalmi viszonyok alakulásában végeredményben mindig csak az ilyen elhatározásoknak van döntő szerepük, azaz, más szóval, történelemformáló hatásuk.

A pipogya János királynak éppen úgy nem volt oka a félelemre a Grittin végrehajtott halálos ítélet miatt, mint ahogyan a mindig optimista Ferdinánd is hiába épített erre új reményeket.

Nem azért, mert Gritti gyanús összeköttetései miatt már régebben kiesett a szultán kegyéből s utóbb Konstantinápolyban is rájöttek árulására. Még csak nem is azért, mert a szultán haderejének dandárjával Perzsiában volt elfoglalva. Hanem azért, mert a szultán is tudta, hogy János ellen megindított minden „büntető expedíció“ csak Ferdinánd zászlója alá hajtana a magyarokat s céltalan nehézségeket teremtene ott, ahol a helyzet a török érdekeknek nagyjából úgy is megfelelt.

Vizont azt, hogy a „kegyvesztett“ János helyett a szultán most Ferdinánd magyarországi igényeit támogassa, csak olyan valaki remélhette, aki még mindig nem értette meg, hogy a török imperiálizmus az egyszer elfoglalt állásokból egy tapodtat sem enged, ha csak fegyverrel nem kényszerítik.

Ha Ferdinánd János versenytársának érezte magát a porta kegyének kiérdemlésében, akkor nem tudta, hogy az,

ami két rivális között az egyiknek árt, még nem feltétlenül használ a másiknak.

A bécsi udvar bámulatos gyorsan, már október 1-én hírt kapott arról, hogy Gritti ügye elveszett —: hogy az ostromló sereg behatolt Medgyes városába és Grittit, Batthyányi Orbánt és Dóczy Jánost „megsebesülve elfogták“. Hogy azután mi történt, arról nem szólt a jelentés. Így Gritti kivégzéséről sem, aminek biztos híre csak jóval később jutott el Bécsbe. A hírhozó valószínűleg csak azt mondta el, aminek bekövetkeztét előre látta és nem azt, ami tényleg lejátszódott.²⁴

December első felében a Bagdadban időző szultán is értesült Gritti haláláról. Neki a havasalföldi vajda adott hírt és nyilván vádaskodó szándékkal azt is jelentette, hogy az „áruló gyilkosok“ Ferdinánd országrészébe mentek át s az a szándékuk, hogy viszályt támasztva tönkretegyék a magyar királyságot.²⁵

A szultán és emberei — már csak ezen az alapon is — először Ferdinándot vették gyanúba, akit a nagyvezér, a szultán barátságának hangsúlyozása mellett, igen nyomatékosan figyelmeztetett arra: tartsa magát távol Gritti gyilkosainak terveitől, mert az ő világhódító ura eget és földet betöltő seregével könnyűszerrel rendet teremt Magyarországon, amelyet „dárdájával“ megszerzett és életére Jánosnak adott.

Alig lehet kétséges, hogy János mindent megtett, hogy úgy tüntesse fel a dolgot, mintha neki nem lett volna semmi része a Gritti ellen szervezett és a velencei kivégzésében beteljesült ellenállásban. Valószínű az is, hogy a szultánhoz küldött üzeneteiben iparkodott a gyanút inkább Ferdinánd felé terelni.²⁶ A cui prodest elve alapján ott, eleinte alaposnak is tarthatták ezt a gyanúsítást.

De Ferdinánd sem várta meg, amíg a vád vele szemben konkrét formát ölt. Hanem már február 15. előtt Bag-

dadba juttatott leveleiben²⁷ megírta a szultánnak, hogy ebben a gyilkosságban ő teljesen ártatlan és a történekeért Jánost terheli a felelősség. Fiúi hűségének buzgó hangoztatása mellett ezt március 23-án újból megismételte. A bosszút és a megérdemelt büntetés kimérését — írta — ráhagyja a szultán biztos ítéletére és megingathatatlan döntésére. János tettei megtorlást, az ő ártatlansága viszont méltánylást kíván. Sohase higgye el róla a szultán, hogy ő valaha is olyan ármányosan és kétszínűen viselkedhetnék, mint János.²⁸

Majd minden kertelés nélkül előáll azzal a kéréssel, hogy a szultán most már segítse őt hozzá ahhoz és tartsa is meg abban, ami isteni és emberi jogon Magyarországból neki jár. (Az óvatos fogalmazás nem árulja el, hogy pontosan mit értett ez alatt.)

Jánost pedig, aki erre annyiszor méltatlanná vált, ne pártolja és ne támogassa, hanem büneiért mérje ki rá a megillető büntetést. Felajánlja, hogy, ha a szultánnak úgy tetszik, ellátja ő is alaposan János baját, mégpedig a szultán minden költsége, fáradsága és közreműködése nélkül.²⁹ A szultántól kért felhatalmazást ahhoz, hogy Jánost megbüntesse, akinek az országát aztán — az otthon hangoztatott fogadkozások szerint — a szultán ellen kellett volna megvédenie!

Végül előlegezett formális hűségnyilatkozattal fejezi be ezt a jellemző levelet. Magyarország birtokában úgy fog viselkedni a szultánnal szemben, — írja — hogy a szultánnak az ő és az övéi oldaláról nemcsak nem kell tartania semmi veszélytől, hanem bizton számíthat az ő „teljes jóakarataira, őszinte és készséges fiúi hajlandóságára, barátságára, a szomszédi béke és egyetértés zavartalan megtartására“.

Vajjon csakugyan hitt-e abban Ferdinánd — örök optimista — hogy azt amiért annyiszor hiába kilincseltek kö-

vetei a portán, most majd az ő kezére adja a szultán csak azért, mert János felelős Gritti kivégzéseért?

Talán az táplálta benne az örök olthatatlan reményt, hogy a portán annyiszor elmondták — Ibrahim nagyvezér Bagdadból küldött levelében³⁰ megint ezt ismételte — hogy Magyarország birtoklásának a szultán által szentesített állapota csak János életére szól. Ha tehát János uralmának bármely okból végeszakadna, többé nem lenne akadálya annak, hogy a szultán esetleg Ferdinándnak engedje át az országot. Ibrahim még Perzsiából is ezzel hitegette Ferdinándot, nyilván arra számítva, hogy a biztatásban kilátásba helyezett jóakarató támogatásáért majd búsas ajándékok útik a markát.

3.

A félelem paralizál vagy kapkodóvá tesz. Nehéz volna megmondani, melyik a veszedelmesebb.

János király, mint mindig, ha bajban volt, most is a diplomácia segítségéhez folyamodott.

Még mielőtt betelt volna Gritti végzete, azaz, amikor Budán még nem lehettek biztosak abban, hogy a velencei vállalkozásának megakadályozására szervezett erdélyi ellenállásnak milyen kimenetele lesz, János máris összekötöttet keresett Ferdinánddal. Nyilván azt gondolhatta, hogy minden eshetőségre tanácsosabb lesz újból felvenni az 1533-ban abbahagyott megbeszéléseket. Egyformán félt a következményektől akár végleg alul marad Gritti, akár sikerül a csapdából kimenekülnie, amikor is esetleg török segítséggel viszatérhet.

Ezért küldte 1534 szeptember végén Broderics pécsi püspököt Bécsbe egyelőre azzal a megbizatással: tapogassa ki, milyen alapon lehetne Ferdinánddal kiegyezni.³¹

Ferdinánd nézete azonban abban megegyezett a Jánoséval, hogy akármilyen vége lesz is Gritti vállalkozásának — Jánosnak abból csak kára lehet. Miért ne fordítaná azt a maga hasznára? Az osztrák diplomácia már augusztus végén úgy ítélte meg a helyzetet, hogy Gritti nem kerülheti el sorsát: a Medgyest körülvevő magyar és oláh erők feltétlenül végezni fognak vele. Szeptember 2-án Ferdinánd ezt meg is írta nővéreinek Máriának, s azzal a reménykedő megjegyzéssel fejezte be levelét, hogy a magyarországi ügyek alakulásától most már „jobb termést“ vár, mint korábban gondolta volna.³²

Érthető, hogy így Broderics dolgavégezetlen tért haza Bécsből, de azzal az ígérettel, hogy húsz nap múlva ismét visszajön.

Közben elterjedt Gritti halálának híre, növelve az aggodalmat Budán és a bizakodást Bécsben, úgy hogy János is jobbnak tartotta, ha nem marad meg a „tapogatózás“ mellett.

Utasítására Broderics újból felvette az érintkezést a bécsi udvarral — bár egyelőre csak írásban; Frangepán Ferenc kalocsai érsek pedig azt a megbizatást kapta: eszközölje ki Rómában, hogy a pápa vegye rá Ferdinándot a megegyezésre.³³

János ugyanakkor egy harmadik követét: Verancsics Antalt, aki már korábban is járt küldetésben a francia udvarnál, — Párizsba menesztette. Ferenc király közbenjárását kellett kieszközölnie, legyen János segítségére a porta megengesztelésében.³⁴

A Bécsben tapasztalt nem nagyon biztató fogadtatás után a budai udvar elsősorban mégis abban látta legfontosabb feladatát, hogy a szultán szándékai felől tájékozódjék. De viszont éppen ez volt a legnehezebb, mert a szultán távol, Bagdadban időzött s hónapokba tellett, amíg a küldöncök megjárták az utat.

A rendelkezésre álló adatok inkább arra vallanak, hogy Ferdinánddal egyelőre csak az összeköttetést akarták fenn tartani — minden eshetőségre. Nehogy — ha úgy fordulna a helyzet — két tűz közé kerüljenek.

Csak a tárgyalások számára akarták nyitva hagyni az ajtót, azért szögezte le olyan nyomatékosan Broderics még novemberben is — amikor *salvus conductus*t kért Bécsből —, hogy János lemondásáról még csak szó sem lehet.³⁵

És amikor decemberben összekerült Ferdinánd megbízottjával Thurzóval, megint csak abban kereste a tárgyalások alapját, hogy Ferdinánd engedje át az egész országot Jánosnak. De látva, hogy így nem tudnak előre jutni, azt is megígérte, hogy most majd tisztázza János „végső” elhatározását s a tárgyalások folytatására ismét visszatér Bécsbe.

Nem csoda, ha a császár Bécsben tartózkodó megbízottja, Wese János a lundi érsek — akinek később döntő szerep jutott a tárgyalásokban — azt írta urának, hogy a „vajda” emberei alighanem nem akarnak mást, csak időt nyerni, hogy Ferdinánd a megegyezés reményében ne támadjon addig, amíg nem érkezik új segítség a töröktől vagy a francia és az angol királytól. Arra is számítanak, — írja a lundi érsek — hogy közben háború támad a császár és a francia király között s akkor János kedvezőbb békefeltételeket kaphat Ferdinándtól.³⁶

Bizonyos, hogy Jánosék mindig szemmel tartották az európai eseményeket. S hogy összeköttetéseik is megvoltak a kellő informálódásra, az kitűnik abból, hogy Ferdinánd emberei 1535 tavaszán Szlavóniában egyszerre két, János udvarába küldött idegen követet tartóztattak föl. Az egyik: Cursino, Franciaországból jött, a másik: Barthol Casal, Angliából.³⁷

A két király megegyezésének váratlanul nagytekintélyű szószólója támadt az új pápa személyében, aki 1534 október 13-án foglalta el Szent Péter székét.

A jóakarató III. Pál pápa úgy gondolta, hogy a két királynak most kellene összefognia, hogy közös erővel állhassanak ellen, ha a Gritti kivégzése miatt felbőszült szultán újból Magyarországra támad.

Ebben az értelemben már 1534 december elején megbékélésre intette Jánost és Ferdinándot, és mindegyikükhöz nunciust küldött, hogy a megegyezés ügyét szorgalmazzák.³⁸

Képzeltető, hogy Ferdinánd milyen megütközéssel fogadta ezt a figyelmeztetést és azt, hogy az új pápa Jánost is külön nuncius küldésére méltatta, amit egyenesen a maga sérelmének tekintett. Hogyan is gondolt volna arra, hogy éppen akkor segítsen Jánoson, amikor végre úgy látszott, hogy magyarországi versenytársa elveszti a szultán támogatását.³⁹ Ezt a helyzetet elsősorban a maga előnyére akarta kihasználni.

Ezért küldte Reicherstorfer nevű agensét 1535 januárjában Péter moldvai vajdához.⁴⁰ Kelet felől is biztosítékot akart magának szerezni János ellen. Nyilván azt gondolta, hogy ha a szultán elejti Jánost, akkor nincsen más teendő, mint a védelem nélkül maradt ország megszerzése, amihez úgy látszik a moldvai vajda segítsége is szívesen látott eszköz lett volna.

Hiába jelentette Schepper, hogy hogyan gondolkozik a szultán Magyarországról; sehogyan sem ment bele a bécsi urak fejébe, hogy amikor a szultán védelme alá vette János Magyarországot, akkor nem valami kegyet gyakorolt, de a török impérium hatalmi állását építette ki a Duna völgyében. Ha valaki ezt a hatalmi állást a maga számára akarta megszerezni, akkor a törökkel került szembe és nem Jánossal. Minden elégedetlenség vagy elkedvetlenedés, ami Jánossal szemben a portán támadt, csak arra indíthatta a törököt, hogy erre a vitatott területre maga tegye rá a kezét. Az adott erőviszonyok között, azaz addig, amíg a Habsburg-ház nem tudott az ozmán hatalommal elbánni, minden vál-

tozás a potenciális alávetettségből a tényleges alávetettséghez vitte közelebb az országot s népét újabb és újabb szenvedéseknek tette ki.

Ezt egyelőre egyik oldalon sem értették meg.

János továbbra is folytatta a bécsi tárgyalásokat inkább azért, hogy Ferdinánd felől ne érje meglepetés. De Ferdinánd mind merevebbé vált a vajda „szemtelenek és különösnek“ minősített ajánlataival szemben.⁴¹

Pedig János 1535 nyarán már eljutott odáig, hogy nemcsak az utódlás jogát lett volna hajlandó Ferdinándnak biztosítani, de kész volt vele a tényleges birtoklás kölcsönös elismerésének alapján megegyezni.

A tárgyalásoknak mégis volt annyi eredménye, hogy 1536 február végéig fegyverszünetet kötöttek s a budai udvar számára nyilván ez volt a fontos.

A halogató taktikázástól akkor ment el végleg Jánosék kedve, amikor a porta Gritti halála miatt mégis vizsgálatot indított és a vizsgálatot 1535 szeptemberében arra a Jonus bégre bízta, akiről valószínűleg Budán is tudták, hogy Ferdinánd zsoldjában áll. Ha nem tudták volna, Jonus bég nyilvánvaló rosszakarata hamarosan kiderült. Az ő jelenlététől nem lehetett semmi jót várni.

Most egyszerre egészen komolyra fordult a budai urak aggodalma. Úgy érezték, hogy menteni kell, ami menthető.

Azzal tisztában voltak, hogy Ferdinándhoz hiába fordulnak. Nemcsak azért, mert Ferdinánd igényei túl messzire mentek s túlságos mereven iparkodott kívánságait érvényesíteni, hanem elsősorban, mert tudták, hogy akármilyen megállapodást kössenek is a bécsi udvarral, Ferdinánd egyszerűen képtelen ennek a megállapodásnak a törökkel szemben érvényt szerezni. Erre nincsen sem katonája, sem pénze.

A budai udvarban végre megértették, hogy nem elég a maguk látszólagos védelmére az országot átkínálni a Habsburgoknak — ha azok nem tudják tényleg birtokba venni s

minden török támadás ellen meg is tartani. Megértették, hogy ha készpénznek veszik azokat a hangzatos ígéreteket, amikkel évek óta traktálták őket Bécsből, anélkül, hogy az ígéretük teljesítése komolyan biztosítva volna —, akkor maguk idézik rá az országra a török veszélyt, amely elől éppen szabadulni szeretnének.

A veszélynek ebből az önmagába visszatérő végzetes görbéből csak akkor lehet kibújni, ha a császár a maga annyit emlegetett hatalmával valóban akar és tud olyan segítséget adni, amely az ország hatályos védelmére elegendő.

Minden egyéb legfeljebb a vezetők menekülésére szolgálna, de az országot és népét a legnagyobb kockázatnak tenné ki.

Most, amikor a török veszély — legalább is János és tanácsosainak szemében — aktuálissá vált, vele világosan kirajzolódott az is, milyen oktalan és irreális az egyik veszélytől a másikhoz fellebbezni s az országot a fenyegetettség állapotából a *kettős bizonytalanság* állapotába hozni. Oktalan már csak azért is, mert ebben a megbontottságban az ország erőit sem lehet együtt tartani: felbomlanak és elmorzsolódnak.

Ha már úgy akarta a sors, hogy János és tanácsosai a félelem elferdítő hatása alatt határozzanak és cselekedjenek, legalább abban mégis józanok maradtak, hogy a király követeit: Brodericsot és Frangepánt ezúttal egyenesen a császárhoz küldték Nápolyba.

Azt kellett megállapítaniok: hajlandó-e a császár az ország védelmének biztosítására saját őrségével ellátni azt a két várat, amelyek birtokán fordult meg az ország megtartása —: Temesvárt és Budát.

Ha az országnak legalább ezt a két tartópillérét a császár őrzi és ezen a réven erejével és tekintélyével a maga személyében vállal szavatosságot az egész ország védelméért — akkor János hajlandó lemondani a koronáról és a király-

ságról, s tizenhét vármegye életfogytig való birtoka mellett csak a királyi címet tartaná meg.

Lényegében és nagyjában ez volt Jánosék javaslata, amit a császár elé terjesztettek.

Minden politikai terv értékének leglényesebb ismérve az —: vajjon adva vannak-e megvalósításának feltételei, vajjon azokra az erőkre és tényezőkre támaszkodik-e, amelyeken valamely helyzet egy adott pillanatban valóban megfordulhat.

Még a legtetszetősebb terv is, amely nem számol azokkal az emberekkel, tényekkel és viszonyokkal, amelyekre át, vagy amelyek közegében testet kellene öltenie — mit sem ér a valóság mérlegén.

Ez azt jelenti, hogy a politikai gondolat tartalmához elválaszthatatlanul hozzátartoznak (a gondolat immanens elemei) azok a személyi és tárgyi viszonyok, amelyekre adott időpontban alkalmazni akarják.

Más szóval —: a politikai gondolat nem olyan, mint a spekulatív tudományok gondolatai, amelyek értéke merőben független attól, hányan értették meg. A politikában maga a gondolat sem ér semmit, ha nem kell azoknak, akiknek szól vagy nem felel meg azoknak az erőviszonyoknak, amelyekre vonatkoztatni akarják.

A magyar kérdés kettős ellentét függvénye volt. Az ozmán hatalom és a Habsburg-birodalom között fennálló ellentétnek és ezen belül — quasi ennek egy alacsonyabb szintre helyezett ismétléseként — János és Ferdinánd ellentétének függvénye.

A felületes szemlélő csak János és Ferdinánd ellentétét látta, s nem ismerte fel azt, ami e mögött végeredményben az ellenkirályok viszonyát is meghatározta.

Az a kompromisszumos terv, amelyet Brodericsnak és Frangepánnak a császár elé kellett terjesztenie, a dolog lényegére tapintott, mert végre a császárt akarta szembeállítani

a szultánnal. Illetőleg arra a kérdésre keresett választ, vajjon ez a szembeállítás gyakorlatilag keresztülvihető-e.

Lehet-e közvetlenül a császárt belevonni a magyar ügy rendezésébe vagy sem?

Ezen fordult meg minden. S ebben rejlett a Nápolyba küldött javaslat gyakorlati értéke.

Minden a multból élénk kerülő gondolat mögött egy gondolkodó fej körvonalai jelennek meg és annak méreteit mutatják.

Néha úgy látszik, mintha az egész történelem nem volna más, mint emberi sorsok fölé hajló fejek árnyékának furcsa arabeszkje.

Az, amit ki tudunk belőle olvasni, azokról is beszél nekünk, akik egy-egy időszakon át a nemzet sorsát intézték.

S ha egy korszak politikájának történetét vizsgáljuk, nem lehet számunkra közömbös, hogy az eseményeken innen és túl, kik voltak azok, akik határoztak és cselekedtek.

A könnyen ijedő, de az elhatározásban annál nehezebb János udvarában — különösen 1534 óta — mindinkább azé a Pálos-rendi szerzetesé a döntő szó, akit 1527-ben Sajó-ládon hozott össze sorsa a királlyal, s aki azóta állandóan mellette maradt.

A tülekedő, a maguk érdekére féltékeny urak között nem lehet könnyű az első sorba kerülnie. Ha a maga hasznát kereste volna, bizonyosan hamarosan elgáncsolták volna a többiek, ezt a magános barátot, aki mögött nem állt senki. Hányszor kellett beigazolnia hűségét a bizalmatlan királynak, amíg országos ügyekben is tanácsát vette? Világos elmeje és erős akarata aztán elvégezte a többit.

János már 1530-ban a királyi tanácsosok rangjára emelte.⁴² 1532-ben, amikor a Gritti parancsára kivégzett⁴³ Athinai Deák Simonnak halálával megüresedett a kincstartói tisztség, a kincstári ügyek intézését a barátára bízta a király.

Czibak Imre nagyváradai püspök megöletésével megint eggyel előbbre lépett —: ő kapta a megárvult püspökséget és a király ugyanakkor, most már forma szerint is, ki-nevezte az ország kincstartójává. Furcsa omen —: halot-tak nyitottak előtte utat.

Az állami jövedelmek kezelésével és gyarapításával szer-zett magának először országos tekintélyt. De ellenségeket is, akik úgy járnak a tekintéllyel, mint fénnel az árnyék. Eb-ben a romlott világban megmutatta, hogy az állami bevételek rendeltetése nem az, hogy a kincstár tisztviselői gazdagod-janak belőle.

Kemény kézzel szedte az adókat s az államnak új jö-vedelmi forrásokat nyitott. A hadsereg és végváradok ellátását — ami eddig szállítók zsíros üzlete volt — a maga kezébe vette. Terményeket (gabonát, bort, állatokat és állati bő-röket) vett és adott el — mégpedig nem a maga, hanem a kincstár hasznára.

Bizonyosan nem véletlen, hogy a zilált és felbomló országban először az anyagiakat akarta rendbehozni. Tudta, hogy a koronának csak akkor lehet tekintélye és hatalma, ha nem üres a kincstár. Ha katonát és vele rendet lehet tartani.

De tudta azt is, hogy a katonát az ország számára és az adót a katona eltartására a falu népe szolgáltatja.

Ha e rideg, önző és kegyetlen korszakban egyáltalában lehet szociális érzésről beszélni, a barát ebben is, — mond-juk ki egyszerűen —: az emberszeretetben és igazságosságban, különb volt legtöbb kortársánál.

Nem egy levele tanúskodik erről. „Isten is könnyeb-ben megengesztelődik — írta egy helyen —, ha a szegény elnyomott földnépet felszabadítjuk.”⁴⁴ Igazságosságáról azok a törvények is beszélnek, amelyek kétségtelenül az ő ösztönzésére eltörölték a jobbágy igáját és újból biztosítot-ták a szabad költözködés jogát.⁴⁵

Ezzel az igénytelen baráttal, aki a világ javaira nem sokat adott és aki éppen ezért tudta rendbeszedni az ország financiáit, hosszú idő után végre újra bevonult a magyar állami igazgatásba a józanság, a realitás, az önzetlenség és az emberszeretet.

Annak, aki emberek kormányzására, sorsuk intézésére vállalkozik, az akaratérőn kívül tulajdonképen csak erre a négy tulajdonságra van szüksége. És, hogy a barátból meny-nyire nem hiányzott az akarat, azt már akkor megmutatta, amikor szegény sorsból egyedül a maga erejével a Pálos rend perjeljévé dolgozta fel magát.

Most ott ült, mint első, a király tanácsában, együtt a kor ismert és megszokott magyar politikusaival —: a szó-nokló jogásszal, a tervnélküli, szentimentális béke-barátok-kal, és azokkal, akik úgy éltek és úgy gondolkoztak, mintha a hatalom csak arra volna jó, hogy „gazdagodjunk és erő-szakoskodjunk”. Egyiküktől sem telt ki egyetlen épkézláb gondolat, kivéve, ha a maguk érdekéről volt szó. Ha mégis olyan elhatározáshoz jutottak, amelynek magja volt, az bi-zonyosan a barát fejében született.

Minden valószínűség szerint a barát gondolata lehetett, hogy keressenek közvetlen kapcsolatot a császárral; próbál-ják meg elérni azt, hogy ő maga vállaljon részt egy olyan megoldásban, amely biztonságot adna az ország védelmére és Ferdinándot is megnyugtatná.

4.

A pillanat erre már csak azért is különösen alkalmasnak látszott, mert a tuniszi győzelmes hadjáratból visszatért császár talán még soha sem volt annyira erejének és hatal-mának tudatában, mint éppen most.

Barbarossa felett diadalmaskodott, akinek — mint tud-juk — az volt a feladata, hogy a császár figyelmét elvonja

attól, mennyire meggyöngült a balkáni török tartományok védelme. A császár erejét kellett foglalkoztatnia és lekötve tartania, nehogy kedvet kapjon a támadásra, amíg a perzsa hadjárat tart.

A francia király pedig — a kettőjük között kötött szerződés értelmében — meg éppen azt várta volna a kalózfejedelemtől: segítsen neki Genua visszaszerzésében a tenger felől.

Barbarossa megtette amire vállalkozott, de a maga módján és a maga hasznára.

Még 1534 nyarán — nyilván azért, hogy tulajdonképeni terveiről elterelje a figyelmet — nyugat felől támadt az itáliai partvidékre, előbb Calabriában, majd feljebb Nápoly környékén garázdálkodott — mintha csakugyan Genua felé tartana. De aztán villámgyorsan megfordult és augusztusban elfoglalta Tuniszt.

Ha másból nem, Schepper jelentéseiből a császár megérthette volna: mi a célja annak, ami a Földközi-tengeren történik. Mégis beleharapott a horogba. Nem is gondolt arra, amire Gritti annyira szeretne volna rávenni, hanem az Ozmán Birodalom helyett — Barbarossa ellen támadt. A fej helyett az eléje tartott kardra sújtott. S még büszke volt rá, hogy ezt a kardot sikerült kicsorbítania!

1535 május végén indul el Barcelónából Tunisz elfoglalására, körülbelül ugyanakkor, amikor La Foret átadta a szultánnak Ferenc király szerencsekívánatait Bagdad elfoglalásához és a perzsa hadjárat győzelmes befejezéséhez.

A császár tuniszi hadivállalkozása valóban sikerrel járt. A kalóz fejedelem hajóhadának legnagyobb része is Károly kezébe került. 1535 augusztus közepén, La Golettában spanyol őrséget hagyva hátra, elhajózott Szicília felé.

Különös véletlen, hogy a szultán is ugyanabban a hónapban indult el győztes seregeivel Tebrizből vissza Kon-

stantinápolyba. A császár valóban nem zavarta meg a török-perzsa háborút...

De amit akart, azt a maga óvatos és meggondolt módján ő is elérte. Kifüstölte Tuniszból Barbarossát és megtorolta az olasz és spanyol partok pusztításait.

A nehéz és kockázatos harcokban a császár maga is részt vett. Megkóstolta: milyen a hadi dicsőség. Harminchat éves volt. Tele önbizalommal. Ha nem az eredményeket, de azt nézzük, mikor érezte tudatosan és élményszerűen a maga erejének teljét, akkor Tunisz elfoglalása után állott felfelé ívelő életgörbéjének legmagasabb pontján.

Sziciliában és Nápolyban úgy ünnepelték, mint „Európa előharcosát Afrika és Ázsia ellen“.⁴⁶ S a császár valóban komolyan mérlegelte, hogy folytatni fogja a harcot — Barbarossával s aztán, később majd sorát ejti annak is, hogy szembenézzen a törökkel...

Budán 1535 szeptemberében határozták el, hogy egyesesen a császárhoz fordulnak; akkor, amikor a Gritti halála ügyében kiküldött portai vizsgálóbiztos: Jónus bég fellépéséből és kijelentéseiből arra következtettek, hogy János elvesztette a szultán kegyét és támogatását.

Broderics illő módon Ferdinánd emberének, Cles Bernát trienti érseknek is tudomására hozta a tervet. De Ferdinánd először hallani sem akart arról, hogy a tárgyalásokba a császárt is belevonják.

Valószínűleg arra számított —: megszerzi ő Magyarországot a császár segítsége nélkül is, a szultán jóvoltából. Mert mialatt János követivel tárgyalt, egymás után küldte a leveleket a szultánhoz és a nagyvezérhez. Nem győzött János ellen vádaskodni és panaszkodni s minden írását azzal a kéréssel fejezte be: a „vajda“ helyett juttassa neki a szultán Magyarországot.⁴⁷ Az, amit Jónus bégtől hallott, most különösen bizakodóvá tette. Megint arra gondolt, követet küld a portára, az majd tető alá hozza a fiúi hódolattal

annyiszor kért birtokba-helyezést.⁴⁸ 1535 végén Bécsbe rendelte Barzizi Jánost, reá akarta bízni ezt a feladatot.

Íme mindketten: János is, Ferdinánd is tisztában voltak azzal, hogy a maguk erejéből sohasem rendezik a magyar ügyet. De valami különös szerepcserével Ferdinánd a szultánhoz akart appellálni és János a császárnál keresett megoldást.

December közepe táján végre mégis sikerült Ferdinánd ellenállását leküzdeni, úgyhogy karácsonykor János két követe elindulhatott Olaszországba. A bizalmatlan és gyanakodó Ferdinánd előbb írásbeli ígéretüket vette, hogy útközben „más fejedelem“-hez nem térnek be s római megbízottja útján még idejében gondoskodott arról, hogy ezt a kötelezettséget a pápával szemben is betartsák.⁴⁹

Mire Nápolyban a császár elé jutottak, a politikai helyzet ismét fordult egyet.

A francia király, aki már korábban előállt azzal a régi követelésével, hogy a császár engedje át neki Milánót, Génuat, az Asti-i és Montferrat-i grófságokat, 1536 februárban Bourg en Bresse-nél betört Savoya-ba és seregével Picmont felé haladt. Gyors elhatározással így értékesítette azt a szövetségi szerződést, amelyet követe: La Foret — gondos előkészítés után — éppen akkor kötött meg a szultánnal Konstantinápolyban. A szerződés egy kereskedelmi egyezmény ártatlan leple alatt a Habsburg-birodalom ellen egyesítette a francia királyságot és az ozmán hatalmat.

Ferenc valóban nem hagyta a császárt sokáig pihenni a tuniszi babérokon! Hogy az ozmán erők bevonásával előkészített terveit milyen komolyan vette, az kitűnik abból is hogy francia kívánságra a porta már 1536 január legciején erős nyomást gyakorolt a velencei signoriára, hogy a Károly elleni akcióra a köztársaságot is megnyerje.

Érthető, hogy a császár nem tudott a magyar ügy rendezésére annyi gondot fordítani, mint talán különben tette

volna. Ott volt megint a nyakán az egész északolaszországi kérdés!

Azt mindjárt látta, hogy a magyar ajánlatot — különösen a megváltozott politikai helyzetben — sürgősen el kellene fogadni, mielőtt János meg nem gondolja magát. Bár számára az ügynek nem volt különös jelentősége, mégis iparkodott a pápát rávenni arra —: járjon közben Jánosnál minél nyomatékosabb és ünnepélyesebb formában a béke megvalósítása érdekében.

Az óvatos és előrelátó császár megértette, hogy a megváltozott helyzetben most már az ajánlattevőt kell szaván fogni s többé nem engedni el, ha lehet.

Nem így Ferdinánd és tanácsosai! Cles Bernát, Ferdinánd megbízottja a megegyezés tervének részleteinél egész sereg nehézséget támasztott. Ferdinánd pedig minden rendelkezésére álló eszközzel iparkodott elgáncsolni azt, hogy a pápa legátust küldjön Jánoshoz — az ő békéje érdekében!⁵⁰

A politikai bölcsesség és előrelátás igazán nem bántotta a bécsi udvart!

Az ajánlat úgy szólt, hogy János a királyi cím mellett — amíg él — megtart tizenhét vármegyét. Neki jutnak a szepesi városok (ezeket Ferdinándnak kell kiváltania) és néhány bányaváros; s örök jogon visszakapja az ezidőszert nagyrészt Ferdinánd híveinek kezén levő családi birtokait, mégpedig úgy, hogy ezekből külön „szepesi“ hercegséget alakítanak.

Ferdinánd megbízottja sehogyan sem akart hozzájárulni ahhoz, hogy Ferdinánd váltsa vissza az idegen kézre került Zápolya-birtokokat. Tiltakozott az ellen, hogy a Mária királyné özvegyi javaihoz tartozó bányavárosok Jánosnak jussanak. A Thurzó Elek birtokában lévő várak átengedését is ellenezte. Végül sokallotta a János életére

igényelt tizenhét vármegyét és legfeljebb tizenkettőt lett volna hajlandó meghagyni.

A lundi érsek jól látta, hogy Cles Bernát az oktalan és kicsinyes ellenvetésekkel elsősorban azokat védte, akik „érdemeikért” a Zápolya-ház birtokaiból kaptak részeket és ezeket most vissza kellett volna szolgáltatniuk.

Vitás pont tehát akadt bőven. A császár ezért úgy döntött, hogy a nehézségek kölcsönös kiegyenlítése végett térjen vissza Cles Bernát — Ferdinándhoz, Frangepán — Jánoshoz, Broderics pedig maradjon mellette; így közös erővel talán nyélbe ütik a megegyezést.

Az ellentétes álláspontok összeegyeztetésével legjobb diplomátáját: a lundi érseket bízta meg, aki már 1533 óta foglalkozott a magyar kérdés rendezésével.

Ferdinánd nyilván még most sem értette meg a viszonyok fordulását. Követe: Barzizi János éppen akkor járt a portán azzal a kéréssel, hadd foglalja el ura saját erejével Magyarországot. A római király tehát tovább akadékoskodott. A császári orator erről panaszodik 1536. május 1-i és 11-i leveleiben és aggódva írja urának, hogy a fegyverszünet lejárt s a hírek szerint János máris fegyverkezik.⁵¹

A császár hiába bízta követét a jó és gyors munkára,⁵² augusztus lett, mire Nagyváradra János udvarába került. Vele jött vagy talán meg is előzte a hír, hogy a császár is fegyverhez nyúlt a francia király ellen. Júliusban a császári sereg átlépte Provence határát, hogy hátába kerüljön az április eleje óta már mélyen Piemontban álló francia csapatoknak.

De Konstantinápolyból is más szelek fújtak. A szultán parancsára még március 15-én megfojtották Ibrahim nagyvezért. A padisahnak kényelmetlenné vált az egykori görög zenész rabszolga, akinek az sem volt elég, hogy a szultán sógorává és a birodalom első emberévé emelkedett.

Nem tudni valójában, miért tették el láb alól, de magyarázatul azt adták, hogy a szultán rájött azokra az áru-lásokra, amelyeket Grittivel együtt tervezett vagy elkövetett. Egyszerre nem volt bűn többé, hogy a velenceit Medgyesen kivégezték, „hiszen ugyanez a sors, talán még gyalázatosabb vég, várt volna rá Konstantinápolyban”.

János ismét visszakerült a szultán kegyébe, amiben bizonyosan része volt a francia diplomáciának.

Elmúlt a korai ijedség és vele a megegyezés sürgőssége.

Provenceból, a császári seregekről, is rossz hírek jöttek. Érthető, hogy Fráter György most már nem akarta elsietni azt, amit eddig Ferdinánd halogatott és késleltetett.

A barát világosan látta, hogy a helyzet megváltozásával az eredeti javaslatot sem lehet többé fenntartani.

Maga mellé vette a jóbeszédű Frangepán érseket s vele együtt iparkodott megmagyarázni a császár követének, hogy „számukra nincsen csak egyetlen cél és ez, az ország megvédése”. „Nem szolgálna az ország érdekét, ha Budát a császár kezére adnák. A szultán a császár legnagyobb ellensége. Ha megtudja, hogy János Budát, amelyet tőle kapott és az ő jóakaratóból tart birtokában, kiszolgáltatja az ellenségnek, felháborodásában azonnal ostrom alá venné a várost és seregei rombolva és pusztítva özönlének el az egész országot. S minthogy a császárnak mind a két keze a francia királlyal van elfoglalva, idejében nem jöhetne az ország segítségére. Ferdinándtól ezt még kevésbé lehetne elvárni. Úgy, hogy mindent elvesztenénk, amikor éppen az ország biztonságát szeretnők megalapozni.”⁵³

A lundi érsek mindezt nem akarta megérteni. A barát módosított javaslatát is felháborodva utasította vissza. E szerint Budán két várkapitányi állást kellene rendszerezíteni. Az egyikbe a császár, a másikba János embere kerülne, de mindketten hűséget fogadnának a császárnak.

A vár egyelőre János birtokában maradna, nehogy a szultán bármit gyanítson. János azonban előre kötelezné magát, hogy mihelyt a császár vagy más keresztény hatalmasság segítségével úgy meggyengül a török, hogy ezen a tájon nem kell tőle többé félni, akkor a várat is azonnal átadja.

A lundi érsek jól le tudta mérni Buda birtokának jelentőségét, hiszen azt írta urának, hogy „mindaddig, amíg ez a vár nem jut a Habsburgok hatalmába, soha az ország uralmát békésen meg nem szerezhetik”.⁵⁴ Mégsem lehetett vele megértetni, hogy nem elég a várat papiroson átengedni vagy akár őrséggel ellátni, meg is kell azt az országgal együtt védeni a török ellen.

János maga megmondta neki, hogy továbbra is az a szándéka, mint volt akkor, amikor ajánlatát tette, de látva, hogy a császár belekeveredett a francia háborúba, most nem hiszi, hogy tőle segítséget kaphatna, úgyhogy a tervezett megegyezésből nem lenne más, csak az egész ország pusztulása.⁵⁵

Minden érvelés és magyarázat hiábavaló volt. A repulációjában megsértett diplomata felháborodva hangoztatta, hogy az egész megegyezés alapja dűl meg, ha János visszavonja, amit önként ő maga ajánlott a császárnak.

„Mindig úgy szokott az lenni, ha változik a helyzet, megváltoznak a fejedelmek elhatározásai” — mondták neki a magyar megbízottak. Ezt az igazságot a lundi sem tagadhatta, sőt elismerte, hogy okos ember nem is tehet másként („prudentis officium”),⁵⁶ de azt vitatta, — bizonyosan maga sem hitte, amit mondott — hogy a magyar ügyben semmi sem változott, „mert mindannyian életben vannak, akik az eredeti ajánlatot tették és elfogadták”.

Ha csak ezen fordult volna meg!

De azért sem a lundi érsek, sem Ferdinánd nem mert szakítani. Ez arra vall, hogy a „méltatlan szószegés” és

„kétszínűség” nem éppen diplomatához illő emlegetése, inkább amolyan műfelháborodás volt.

Végül is a magyar megbízottak mondták meg a császári oratornak, hogyha másutt is dolga van, ne töltsse tovább idejét Váradon, ahol úgysem lehet addig semmit elintézni, amíg a császár nem foglal állást a megváltozott javaslatához.

Erre hosszabb huza-vona után Ferdinánd is hozzájárult ahhoz, hogy Frangepán a módosított ajánlattal a császárhoz utazzék. November eleje lett, mire útnak indulhatott.

5.

Ugyanakkor Ferdinánd olyan okoskodás eredményeként, amelynek az értelmét szinte lehetetlen kibogozni, ahhoz a meglepő elhatározáshoz jutott, hogy megint követet küld a portára. Mintha Barzizi sikertelen kísérlete után még lehetett volna remény a porta jóindulatának kieszközlésére! A hazatérő Barzizi már 1536. augusztus 8-án sajnálkozva jelentette Fiuméből, hogy Ferdinánd hadikészülődései felingerelték a portát.

Igy történt meg, hogy mialatt János követe útban volt a császárhoz, Bécsben utasítást szövegeztek báró Sprinzenstein Ferenc részére,⁵⁷ aki sok késedelem után 1537. április 10-én meg is érkezett Konstantinápolyba.⁵⁸

Ha ennek a megalázó és csúfosan végződött követküldésnek egyáltalában volt valami elfogadható értelme, ez csak az lehetett, hogy a szultánt már előre megnyugtassák Ferdinánd változatlan fiúi hűségéről és arról, mennyire tiszteletben tartja a kettejük közötti békét akkor is, ha Jánossal szemben — *csakis* vele szemben — kénytelen fegyverhez nyúlni.

Amolyan előzetes alibi-biztosítás volt ez, azzal a titkos reménykedéssel, hogy talán mégis meg lehet értetni a szultánnal: mennyivel hűségesebb, egyetértőbb szomszédságot tartana vele Ferdinánd, ha ő ülne az „álnok“, „csel-szövő“ és „békebontó“ János helyén.

Amilyen gyerekes illúzió volt ez a reménykedés — olyan tökéletesen és maradék nélkül igazolta Fráter György óvatosságát Ferdinánd aggodalma, hogy magára zúdíthatja a törököt. Ha Ferdinánd annyira félt a szultántól, hogy az előzetes mentegetőzést is szükségesnek tartotta, nehogy Isten ments, felfelgőzöljön — amikor pedig idehaza folyton azt bizonygatta, hogy császári fivérével együtt majd elbánik vele — akkor vajjon lehetett-e jogosan kifogásolni Jánosék óvatosságát, akik tudták, hogy ki vannak szolgáltatva a töröknek.

Az események történeti sorrendjét ugyan megtörjük, de talán annál világosabb képet kapunk a dolgok értelmi összefüggéséről, ha előbb Sprinzenstein báró követségének tanulságaival végzünk.

Ayasz basa, az új nagyvezér mindjárt a legelső audiencián azzal támadt rá a követre, hogy ura: Ferdinánd nem valami tisztességes dolgokat kér a szultántól. „S ezt nem is a maga nevében, hanem egyenesen a padisah parancsára mondja, aki felette csodálkozik azon, hogy Ferdinánd olyan területeket nevez magáénak, amelyeket Isten kegyelméből és akaratából a szultán fegyverrel szerzett meg.“ „Azt sem érti a szultán, milyen jogon tekinti Ferdinánd Magyarországot a sajátjának.“⁶⁹

Az „öröklési jogcím“ — amelyre a követ hivatkozott — elveszett akkor, mondta a nagyvezér, amikor a szultán az országot elfoglalta.

Ha nem is éppen kellemes és megtisztelő formák között, de ezzel mégis itt volt az alkalom, hogy a követ mindjárt előhozza azt, amiért Konstantinápolyba küldték.

Az öröklési jogcím — így érvelt Sprinzenstein báró — nem veszett el. Ferdinánd csupán a szultán iránti tiszteletből és a béke és köznyugalom megóvása érdekében nem tartja birtokában azt a területrészt, amely megilletné. De reméli, hogy a szultán kegyéből és jóakaratából ezt is megszerezheti. Mert észszerű és egyben felette valószínű, hogy Szulejmán — ismerve Ferdinánd változatlan hűségét és megbízhatóságát szemben a „szepesi gróf“ aljasságával — bölcsen rá fog jönni arra: mennyivel alkalmasabb és dicsőségesebb számára is, „ha Magyarországot inkább Ferdinándnak, a ‚legenedelmesebb fiúnak‘ engedi át, aki adott szavát soha sem szegi meg, mint hogy a szepesi gróf kezén hagyja, aki ritkán vagy éppen sohasem teljesíti vállalt kötelezettséget és hitványan élve becsületét is elveszti.“⁶⁰

Ha a szultán és a nagyvezér úgy ismernék ezt a szepesi gróft, mint ő — folytatta a követ — akkor a szultán hozzájárulásával nemcsak az ország birtokában nem hagynák meg, de életben sem maradna sokáig.

A minden kereszténnyel szemben úgylátványosan állandóan gyanakvó török basákban nem volt nehéz a bizalmatlanságot megerősíteni. Nem meglepő tehát, hogy a nagyvezér egyáltalában nem vette Jánost védelmébe. „Érdeme szerint majd megbüntetjük — mondta — de csak ha eljön az ideje, mert a róka nem olyan, mint a többi állat: nem lehet bármikor könnyen megfogni.“⁶¹

Furcsa őszinteséggel annak a bevallása rejlett ebben, hogy még nem érkezett el az az idő, amikor a szultán majd könnyű szerrel ráteheti a kezét Magyarországra. Mert erről volt szó és nem másról.

Vajjon Bécsben még mindig azt hitték, hogy Ferdinánd megkaphatja Magyarországot attól a szultántól, akit szemben császári bátyja nevében is állandóan védelmet ígért a magyarságnak?

Vagy azt hitték volna, hogy a szultán nyugodtan elnézi, ha Ferdinánd fegyverrel szerzi meg Jánostól az országot, csak meg kell vele értetni, hogy ezzel nem akar ártani a töröknek, sőt éppen ellenkezőleg, a császár öccse Budán jobban védi majd a török érdekeket, mint János tette?

Minden politikai törekvésben van egy adag elképzelés és illúzió. De ha az erőviszonyok józan mérlegelésére alapított elhatározások rovására ezeké a döntő szerep, az ilyen politika éppen úgy végzetesen a víz alá kerül, mint az a laposfenekű csónak, amelyre viharban mértékénél nagyobb vitorlát vonnak.

A portára küldött osztrák követek feladata valóban nem volt könnyű.

Sprinzenstein báró a szultántól is megkapta a maga leckéjét.

Megkérdezte tőle, mit jelentenek azok a hadi készülődések, amelyekről a porta már hiteles értesítéseket kapott. Vajjon Ferdinánd annak a békének a megerősítésére küld követet, amelyet ugyanakkor elsőnek ő maga sért meg?⁶²

Sprinzenstein bárót pontosan azért küldték, hogy erre a kérdésre illő módon megfeleljen s megmagyarázza a szultánnak, milyen rendületlen elhatározással akarja Ferdinánd fenntartani mindazt, ami a megkötött barátság növelésének és a béke biztosításának ügyét szolgálja. Ezért viselte el hihetetlen türelemmel, csak a szultán iránt való tekintetből, azt a sok injúriát és kárt, amit a szepesi gróf, no meg a szultán emberei okoztak neki. Ha Ferdinánd Magyarországon vagy máshol valamit tesz, az nem a szultán ellen irányul. Kénytelen így eljárni, hogy országának határait a szepesi gróf ellen megvédelmezze. Ezért a szultánnak tenni kellene valamit, amivel embereit és Jánost a további jogtalanságtól visszatartja.⁶³

„Sem embereink, sem János király nem követnek el jogtalanságot — válaszolta a szultán — ha parancsunkra visszaszerzik azt, ami uralmunk alá tartozik. Jánosnak adott szavunkat megtartjuk, aki hadat visz ellene — velünk háborúskodik.⁶⁴

Hányszor, hányféle hangnemben és változatban mondták el már ezt a portán?

Úgy látszik még mindig nem elégszer ahhoz, hogy Bécsben értsenek is belőle. Ott mindig csak akkor figyeltek fel, amikor azt hallották, hogy „ha János halálával vagy más okból megüresedik a királyi méltóság, akkor — ha Isten is úgy akarja — utána esetleg Ferdinándra is sor kerülhet“.⁶⁵

Ezt is többször odavetették. Sprinzenstein előtt is. Nyilván inkább azért, hogy ugrassák vagy megzavarják vele. Hogy ne láthasson tisztán, mit akar valójában a szultán. Mondták olyanok is, akiket lepézt a bécsi udvar s akik dugott zsoldjukat ilyen olcsó és felelőtlen biztatásokkal akarták megszolgálni — mint például Jonus bég.⁶⁶

Sprinzensteint Bécsben arra utasították: maradjon állandó rezidens követként Konstantinápolyban, hogy bármikor felléphessen Ferdinánd érdekeinek védelmében. Ezt a kérést illő formában elő is terjesztette. Mégis már a második audiencián kiadták az útját, azzal az ürüggyel, hogy neki kell hírt vinnie arról, amit a szultántól hallott.

Hiába kapálódzott, hiába emlegette, hogy ezt a feladatot portai ember is elláthatja. Kérését azzal a fölényes és gúnyosan fenyegető válasszal intézték el, hogy a szultán rövidesen úgymint megindul Ferdinánd házatája felé; ha Bécsben is úgy akarják, akkor sokkal kényelmesebben küldhetnek majd követet, „ha ott leszünk a szomszédságban...“⁶⁷

Minden korszak diplomáciájának megvan a maga sajátos terminológiája, amelyben a szándékok és elhatározások nem a szavak szótári értelmén át jutnak kifejezésre.

A mesterség éppen abban áll, vajjon ki tudjuk-e magunkat fejezni ezzel a konvencionális jelbeszéddel és meg tudjuk-e érteni azt, amit a másik gondol.

A portán hallani sem akartak arról, hogy Ferdinánd bármiképp beleártsa magát Magyarország ügyeibe. Ezt jelentette, amit Sprinzensteinnek mondtak és az a mód, ahogyan elbántak vele. „Magyarország azok közé az országok közé tartozik, amelyekre kiterjed a padisah hatalmának árnyéka vagy fénye. Ott a szultán akar rendelkezni a maga érdekei szerint.“ Ez volt a portai beszéd értelme. Vagy tudomásul vette az, akit érdekelt, vagy szembe szegült vele. Ennek a kemény álláspontnak a megváltoztatását a szép szavak, a kegyes fogadkozások és alázatos kérések erejétől remélni éppen olyan hiábavaló volt, mint nevetséges.

Sprinzenstein meg is írta urának minden kertelés nélkül, hogy ezentúl Konstantinápolyba ne követet küldjön köznevetésre, hanem büntető hadsereget és a „béke örökös hangoztatásában lássa meg az örökös háborút“.⁶⁸

Csak abban tévedett, hogy a törökkel olyan könnyű lenne elbánni.

Az események legalább is nem ezt bizonyították.

A VÁRADI EGYESSÉG

I.

1536 őszen egész Európában tudták, hogy a Provenceba behatolt császári sereg már szeptember legelején kénytelen volt visszavonulni. A franciák ahhoz a kétségbeesett, de hatásos védekezéshez folyamodtak, hogy maguk pusztítottak el az ellenség elől mindent. Járóföldre nem volt semmi élelem, sem hajlék, ahová behúzódhattak volna. Betegség tizedelte a katonákat. A francia védősereg messze Avignonba állt biztos fedezékek mögött. A császáriak nem is gondolhattak arra, hogy odáig elvergődjenek.

A Flandria felől Franciaország szívének irányított támadás is megtorpant.

A császár erőtlennek bizonyult Ferencsel szemben. S tehetetlenül kellett néznie, hogy a pápa rémületére hogyan pusztít Barbarossa ismét a nápolyi partokon.

Vajjon ilyen körülmények között józanul és jó lelkiismerettel lehetett-e gondolni arra, hogy Magyarországot üres ígérek alapján, a János és Ferdinánd között létesítendő megegyezés keretében bárki is a császár védelmére bízta?

Elveszett az az alap, amelyre a megegyezés gondolata épült.

Ha a folyó medrében megapad a víz, zátonyra fut a hajó. Így akadtak el a régóta ünt nagyváradi tárgyalások.